

OSMANLI BÜROKRASİSİNDE FOTOĞRAFLI BELGE KULLANIMI VE PARMAK İZİ UYGULAMASI

Gülden SARIYILDIZ*

Özet

Fotoğraf icat edildikten hemen sonra Osmanlılar'ın günlük hayatına girmiştir. Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid tarafından desteklenen fotoğraf sanatına, özellikle II. Abdülhamid büyük ilgi göstermiştir. Saltanatı döneminde, adeta fotoğraflarla İmparatorluğun envanterini çıkarttırarak, günümüzde de büyük kaynak değeri taşıyan albümler hazırlatmıştır.

Albümlerin yanında fotoğraf, kimlik tespitinde ve delil olarak da kullanılmış, vesikalik fotoğraf biçiminde kimlik niteliği taşıyan belgelere de yansımıştır. Vesikalik fotoğrafların yapılandırıldığı belgeler, modern belge türleri olarak Osmanlı bürokrasisinde yerlerini almıştır. Abdülhamid'in başlattığı bu uygulamanın kapsamı genişleyerek kendinden sonra da devam etmiştir. Fotoğraflı belgeleri bürokrasiye dahil eden Abdülhamid, ayrıca kimlik belirlenmesinde parmak izi uygulamasını da başlatan kişi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf, Kimlik, Kimlik belgesi, Parmak izi, Eşkal, Belge, Mahkûm.

1) Osmanlılarda Fotoğraf

Fotoğraf, 1839 tarihinde Fransa'da icat edildikten sonra, ilk uygulamaları özellikle yabancılar kanalıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Yakınoğu

coğrafyasındaki kutsal topraklarda olmuştur¹. Bu bölgede çalışan Batılı fotoğrafçılardan bir kısmı Kudüs, Beyrut, Kahire, İskenderiye, İstanbul gibi büyük merkezlerde fotoğrafhaneye açmışlardır. Osmanlılar'da fotoğraf sanatıyla daha ziyade Rumlar ve Ermeniler uğraşmış, Abdullah Freres'lerin açtığı fotoğrafhanede birçok genç, usta-çırak ilişkisi içinde yetişmiştir. İlk Müslüman fotoğrafhanesi de İstanbul'da 1890'da Rahmizâde Bahaeddin Bey tarafından açılmıştır². Sultan Abdülaziz ve V. Murad bu sanatı desteklerken, yeni teknolojilere açık olan II. Abdülhamid de fotoğrafın en büyük hâmisisi olmuştur. Kendisi de fotoğraf çeken ve Yıldız Sarayı'nda bir fotoğrafhaneye açtıran II. Abdülhamid'in fotoğrafa verdiği "olağanüstü" önem, Osmanlılar'da bu sanatın hızla gelişmesini sağlamıştır. Fotoğrafçılara, olayları ve temel kurumları fotoğraflama görevi vererek, donanma gemileriyle, askerî kuruluşların, fabrikaların ve bunların mensuplarının, devlet tarafından yaptırılmış bütün binaların, okulların, öğrencilerin, camilerin, limanların, karakolların, kışlaların, hastane ve hayır kurumlarının inşaa ve açılışını, ziyarete gelen devlet adamlarının, etnografik çevrenin, tabii güzelliklerin, cülûs kutlamalarının fotoğraflarını çektirerek albümler hazırlatmıştır. "Yıldız Albümü Kataloğu" olarak anılan bu çalışmada 36.535 adet fotoğrafın yer aldığı 911 albümlük bir koleksiyon meydana getirilmiştir³. Tespit, teşhir ve propaganda amaçlarıyla hazırlanan bu albümler, Washington Library of Congress ve Londra British Museum'a gönderilmiştir.

Fotoğrafın Osmanlı'nın günlük yaşamına girmesi bürokratik işlemlerde de yeniliklere yol açarak, farklı alanlarda, farklı amaçlarla kullanılmaya başlamasına sebep olmuştur.

-
- * Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü; guldensariyildiz@yahoo.com
- ¹ Nurhan Atasoy, *Yıldız Sarayı Fotoğraf Albümlerinden Yedigâr-ı İstanbul*, Akkök Yay., İstanbul 2007, s. 18.
- ² Engin Özendes, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğrafçılık: 1839-1919: Photography in the Otoman Empire 1839-1919*, İletişim Yay., İstanbul 1995, s. 18 vd.
- ³ Atasoy, *a.g.e.*, s. 8.

2) Bürokrasi'de Fotoğraflı Belgeler: Suç ve Suçlu Kayıtları Oluşturulmasının İlk Adımları

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı bürokrasisinde fotoğraf ve hemen ardından da parmak izi (daktiloskopi) *delil ve hüviyet tespitinde* kesin belirleyici unsur olarak kullanılmaya başlandı. XX. yüzyılın başlarından itibaren, vesikalık fotoğrafların yapıştırıldığı pasaportlar, istidanâmeler, ikâmet tezkireleri, hüviyet varakaları, tâbiyet ilmühaberleri, sicil varakaları gibi belgeler, modern belge türleri olarak Osmanlı bürokrasisinde yerlerini aldı.

II. Abdülhamid, Batı'da yapıldığı gibi suç ve suçlu kayıtlarının tutulmasında maddî kanıt olarak büyük ölçüde fotoğraftan yararlandı. Bunun için mahkûmların fotoğrafları çektirilerek suç ve suçlu albümleri oluşturuldu. Bu usulü kapsamlı olarak Osmanlı bürokrasisinde uygulayan ilk padişah II. Abdülhamid olmakla beraber, bu alanda ilk önemli adım Sultan Abdülaziz tarafından atılmıştı. Abdülaziz'in 1868 tarihli bir irâdesi ile hazırlanan yankesicilik, hırsızlık gibi fiilleri işleyenlerin fotoğraflarının ve isimlerinin kaydedildiği mecmualar, Osmanlı Devleti'nde suç ve suçlu kayıtlarının oluşturulması yönünde atılmış ciddi bir adım, aynı zamanda kısa bir süre sonra Osmanlı bürokrasisinde oldukça yaygınlaşacak olan yeni belge türlerinin de ilk örneğini teşkil etti. Yankesicilik, hırsızlık gibi suçları işleyen, kanunî olarak cezalarını çektikten sonra memleketlerine gönderilen bu kişiler, tekrar İstanbul'a dönerek aynı suçları işlemeye devam ediyorlardı. Bu gibilerin teşhis edilerek ele geçirilmelerine yardımcı olmak üzere, Sultan Abdülaziz'in irâdesiyle Zabtiye Müşirliği tarafından "*fotoğrafya ile resimleri aldırılarak*" oluşturulan mecmualar ile birlikte, töhmetlerinin derecesini gösteren bir tarifnâme de hazırlandı⁴. Bundan sonra Osmanlı memleketlerinde bu gibilerin suç işleme fırsatı bulamamaları ve şahıslarının tanınması için mecmualardan bir nüsha da İskenderiye, Selanik, İzmir, Beyrut, Trabzon gibi büyük şehirlere gönderildi⁵. Mecmualara konulan fotoğraflar, satın alınan bir fotoğraf makinesiyle, dışarıdan çağrılıp istihdam olunan bir ressama çektirilmiş, ilk defa olarak da bir Osmanlı memuru bu hizmete tayin edilerek fotoğraf çekmeyi

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrâde Dahiliye (LDH), nr. 572/39898. 25 Eylül 1867/26 Cemaziyevvel 1284 tarihli sadaret tezkiresi.

⁵ Aynı belge.

öğrenmesi sağlanmıştır⁶. Anlaşıldığı kadarıyla bu girişim devamlı olmamış, Abdülhamid padişah olunca Abdülaziz'in başlattığı bu yeniliği ciddi olarak uygulamaya başlamıştır. İyi bir "fizyonomist"⁷ olduğu söylenen II. Abdülhamid döneminde yapılan çalışmalarla, suç ve suçlu kayıtlarının tutulması ve saklanmasına özel önem verilmiştir. Saltanatının ilk yıllarından itibaren yalnızca suçluların değil, gazete, kitap ve bu gibi matbuatı sağa sola sergiler açarak ayakta satan müvezzî'lerin⁸, ülke dışına çıkarılan mültecilerin⁹, göçmen olarak yurt dışına gidenlerin¹⁰, siyâsî sürgünlerin¹¹, askerî firarîlerin¹², Osmanlı tâbiyetine geçmek isteyenlerin¹³, Osmanlı tâbiyetinden çıkarılmasına lüzum görülenlerin¹⁴, resmî izinle tâbiyet değiştireceklerin¹⁵, Osmanlı topraklarına pasaportla gireceklerin¹⁶ de vesikalık fotoğrafları alınmıştır.

⁶ BOA, İ.DH, nr. 572/39898. Zabtiye Müşirinin 11 Mart 1868/16 Zilka'de 1284 tarihli tezkiresi. Fotoğrafların çekimi, mecmuaların hazırlanması ve fotoğraf makinesi alımı için 14.840 kuruş harcanmıştı.

⁷ Özendes, a.g.e, s. 28.

⁸ BOA, Dahiliye Mektubî Kalemî (DH. MKT), nr. 548/26. *Kütüb ve evrâk-ı muzırranın men'-i intişârı* hakkında gerekli tedbirleri belirlemek üzere Abdülhamid'in irâdesi ile kurulmuş olan komisyonun kararlarını hâvi, uygulanması sadaret tezkiresiyle tebliğ edilen mazbatanın bir fıkrası. *Müvezzillerin* zabtiye dairesinde çekilecek fotoğrafları ellerinde bulunacak şahâdetnâmenin arkasına yapıştırılacak, bunların isimleri ve sergi açtıkları yerler zabtiyece bilinmesi gerektiğinden, isimleriyle buldukları yerleri bildiren açıklamalı bir deftere fotoğrafları da yapıştırılacaktır.

⁹ BOA, DH.MKT, nr. 2068/45. "*Sosyalist ve anarşist faaliyet töhmetiyle*" Fransa'dan kovularak, Rusya ve Romanya'ya giden, ancak oralarda da kabul edilmeyerek İstanbul'a gelen ve siyâsî işlerle uğraşan Russo'nun sınır dışı edilmesi kararlaştırıldı. Çünkü Fransa gibi cumhuriyetle idare edilen bir ülkeden tart edilen Russo gibi "*anarşist*" ve "*sosyalist*"lerin "*memâlik-i şâhâne*"ye kabul edilmeleri asla mümkün değildi, bu gibilerin kabul edilmemesi, fotoğrafları alındıktan sonra hemen "*def ve te'dib*" edilmelerini isteyen Abdülhamid'in irâdesi bütün vilayetlere ve müstakil mutasarrıflıklara da uygulanmak üzere tebliğ edilmişti. 1 Ağustos 1894/29 Muharrem 1312 tarihli sadaret tezkiresi.

¹⁰ BOA, Zabtiye Nezâreti (ZB), nr. 315/05.

¹¹ BOA, Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Kalem-i Umûmî (DH.EUM.KLH), nr. 4/2.

¹² BOA, DH.EUM.KLH, nr. 4/2.

¹³ BOA, Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Memûrîn (DH.EUM.MEM), nr. 73/45.

¹⁴ BOA, DH.EUM.MEM, nr. 73/45.

¹⁵ BOA, DH.EUM.MEM, nr. 73/45.

¹⁶ BOA, Dahiliye Nezâreti, Emniyet-i Umûmiye Seyrüsefer Müdüriyeti (DH.EUM.sms), nr. 14/35.

4 Temmuz 1888 tarihli bir belgede belirtildiği üzere II. Abdülhamid, idam ve müebbet kürek cezalarıyla mahkûm olarak hapisanelerde tutuklu bulunan "*cinâyât-ı cesîme erbâbından olanlardan en ziyade kesb ü şöhret etmiş*" olanların vesikalık fotoğraflarının çekilmesini, fotoğrafların altına mahkûmların isim ve şöhretleriyle, suç türleri ve mahkûmiyet müddetlerinin yazılarak bir albüm içerisinde kendisine sunulmasını irâde etti¹⁷. Bu irâde üzerine, umûmî hapisanede bulunan ve belirtilen türlerde suç işlemiş mahkûmlardan iki yüz seksen dokuzunun, sekiz bin beş yüz kuruş masrafla, iki tür olarak, beşer adetten toplam bin dört yüz otuz beş adet fotoğrafları istenilen şekilde hazırlandı¹⁸. Delil ve kimlik tespiti maksadıyla "*cinâyât-ı cesîme erbâbından olanlardan en ziyade kesb ü şöhret etmiş*" olan mahkûmların fotoğraflarının kayıt altına alınarak saklanması biçiminde yapılan uygulama, sonradan daha kapsamlı bir hale getirilerek, hükümlülük süreleri dolan ve tahliye zamanı gelen bütün mahkûmların fotoğraflarının çekilerek muhafaza edilmesi şekline dönüştürüldü ve bütün Osmanlı coğrafyasında genel bir uygulama haline getirildi.

3) Devlet Dairelerinde Fotoğrafçı İstihdamı

Osmanlı bürokrasisinde fotoğrafın "*delil ve hüviyet tesbiti*" amacıyla kullanılmaya başlanması ve uygulamanın yaygınlaşmasıyla birlikte bürokraside fotoğrafçı kadrosuyla personel istihdam etme ihtiyacı ortaya çıktı. Özellikle adliye, zabtiye, emniyet teşkilatı başta olmak üzere, zamanla resmî dairelerin pek çoğunda "*fotoğrafçı*" kadrosuyla personel istihdam edilmeye başlandı. Osmanlı Devleti'nde fotoğrafçı istihdamı ile ilgili ilk adım yukarıda belirtildiği gibi Sultan Abdülaziz döneminde atılmıştı. Sultan II. Abdülhamid döneminde ise merkez ve taşrada ihtiyaç duyulan devlet kurumlarında fotoğrafçı kadroları oluşturulmuş, bunların eğitimi için de fotoğrafçılıkla ilgili dersler eğitim programlarına konulmuştur.

¹⁷ BOA. İ.DH, nr. 1081/84840, lef 1. Adliye Nezâreti'nin isteği ile Galata'da fotoğrafçılık yapan Kostantinidi umûmî hapisâneye çağrılarak buradaki iki yüz seksen dokuz mahkûmun kartvizit üzerine üçer adet fotoğrafları çektiler ve teslim edilmişti. Adliye Nezâreti'nin, adliye dairesi için çekilecek fotoğrafların fotoğrafçılar arasında *cabinete portre* (vesikalık) denilen 18x13 cm ebadında olmasını ve fotoğraf kâğıtlarının mümkün mertebe "*nefâsetine*" itina edilmesini istemesi üzerine, aynı mahkûmların belirtilen ebatta ikişer adet daha fotoğrafları çektiler. Aynı vesika, lef 2.

¹⁸ BOA, DH. MKT, nr. 1499/70.

1893 tarihli bir belgede, II. Abdülhamid'in Adliye Nezâreti'nden "*mahbûsunin fotoğraflarının alınması hakkında vaktiyle ittihâz edilmiş olan usûlün elân mer'i bulub bulunmadığının ve bunun için hâricden fotoğrafçı istihdamı ziyade masraf ihtiyârını mucib olacağı cihetle adliyye ve zabtiyye idarelerince bir iki fotoğraf me'mûru istihdâmı*"¹⁹ hakkında görüş bildirilmesini irâde etmiş olduğu görülmektedir. Adliye Nezâreti, "*resm ahzına devam olunmak üzere*" mevcut fotoğraf aletlerinin eksiklerinin tamamlanarak, mahkûmların fotoğraflarını alma işiyle ilgilenmek üzere komiser Şemseddin Efendi'nin görevlendirilmesini, kendisine yardım etmek üzere adliye tarafından da, az bir maaşla bir fotoğrafçı tayinini, ayrıca vilâyet merkezleriyle, müstakil mutasarrıflıklarda da birer fotoğraf memurunun istihdam edilmesi gereğini bildirmiştir²⁰. Fotoğraflı tespit usulünün bütün imparatorlukta uygulaması için, sadece İstanbul'daki emniyet teşkilatında değil, ülke genelindeki teşkilatta da fotoğrafçılar istihdam edilmesini isteyen Adliye Nezâreti'nin isteğine olumlu bakan sadaret, "*fotoğraf ahzı usûlünün ta'mimi halinde*" bunun için ne kadar masraf gerekeceğinin araştırılarak bildirilmesini istemiştir²¹.

Her şehir ve kazada fotoğrafçı ve bu işle ilgili teknik donanım bulunmadığından, uygulamada zorluklar ortaya çıkmış, bazı yerlerde zanlıların fotoğrafları alınamamıştır. 1896 tarihinde Bitlis'te zanlı olarak tutuklu bulunan Müslüman ve gayrimüslimlerin tahliye zamanı geldiğinde, merkez ve vilayete bağlı yerlerde fotoğraflarını çekecek fotoğrafçı olmadığından, Dahiliye Nezâreti'nin onayı ile tahliye edilen Ermeni hükümlüler yalnızca eşkâlleri yazılıp, kayıtlara geçirildikten sonra tahliye edilmişlerdir²². Fotoğraf makinesi olmadığı için mahkûmların fotoğraflarını çektiremeyen Adana vilayetinin, makine satın alma isteğine, Dahiliye Nezâreti, almaya gerek olmadığını, ihtiyaç duyulduğunda çektirilecek fotoğrafların bedelinin hapis hâne tahsisatından karşılanacağını, muamelenin buna göre yapılmasını bildirmiştir²³. Maddî

¹⁹ BOA, DH.MKT, nr. 2023/71.

²⁰ BOA, DH.MKT, nr. 2023/71. Zabtiye Nezâreti'ne gönderilen 10 Ocak 1893/29 Teşrin-i evvel 308 tarihli Adliye Nezâreti tezkiresi.

²¹ Aynı vesika.

²² BOA, Kalemî Mektûbî Mühimme Kalemî (A.MKT.MHM), nr. 539/12. 5 Ocak 1897/gurre-i Şaban 1314 tarihli olarak Sadâret'e yazılan Dahiliye Nezâreti tezkiresi.

²³ BOA, DH.MKT, nr. 730/33. Adana vilayetine yazılan 29 Haziran 1903/3 Rebiülâhır 1321 tarihli tahrirat.

imkânsızlıklardan ileri gelen bu gibi aksaklıkların daha sonraki dönemlerde de sıklıkla yaşandığı görülmüştür.

4) İlk Fotoğraflı Belgeler

Osmanlı bürokrasisinde mahkûmlara ait fotoğrafların dışında, vesikalik fotoğraf yapıştırılmış ilk belge türlerinin, kimlik niteliği taşıyan belgeler olduğu görülmektedir. XIX. yüzyılın sonlarında, Osmanlı topraklarında eşkıyalık ve isyan faaliyetlerine katılanların tespitinde, boydan çekilmiş kartpostal şeklindeki fotoğraflardan yararlandığını, vesikalik fotoğraf yapıştırılmış belgelerin de resmî muamelelerde kimlik tespitinde kullanıldığını biliyoruz. Bu kullanımın amacı, kendilerine ait olan resmî belgeleri başkalarına kullandıranları engellemek yani, kimlik tespitinde bulunmaktır. Kimlik tespitini kolaylaştıran fotoğraflı belgeler, başlangıçta özellikle Balkanlar'da isyan ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunanları tespit ve teşhis maksatlı kullanıldı. Bu tür faaliyetlere karışan Bulgarları belirleyebilmek maksadıyla bunların mürur tezkirelerine ve pasaportlarına vesikalik fotoğraflarının yapıştırılmasına başlandı.

Osmanlı vilayetlerinde oturan Bulgar vatandaşlarının bazıları seyahat etmelerini sağlayan ve kimlik tespitinde kullanılan mürur tezkirelerini Bulgaristan Komiserliği'ne vize ettirdikten sonra, "*maksad-ı fesâd ve şekâvetle*" Osmanlı topraklarına geçerek, pasavan²⁴ almak için hileli yollara müracaat etmekteydiler. Bu tür olayların artması üzerine, Dahiliye Nezâreti güvenliği temin etmek amacıyla Bulgaristan Komiserliği ile işbirliği yaparak bazı tedbirler aldı. Bulgaristan Komiserliği, başkalarına ait pasaport ve mürur tezkirelerinin, Bulgar eşkıyaları tarafından kullanılmaması için Bulgaristan'dan geleceklerin pasaportlarına tasdikli fotoğraflarının yapıştırılması kuralını getir-

²⁴ Pasavan, sınır komşusu olan ülkelerde sınırlar arasında geçişleri sağlayan ve pasaport yerine kullanılan geçiş belgesi. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, XVIII, 9207.

di²⁵. Mürur tezkirelerinde ve pasaportlarda kimlik belirleyici unsurlar olarak; sahibinin yaşı, memleketi, şöhreti, eşkâli yazılıydı. Nüfus memurları tarafından yazılan pasaportlardaki eşkâlin hemen hemen hepsi birbirine benzemektedir. Bu bilgiler, kişileri birbirinden kesin bir şekilde ayırt edecek sağlam veri niteliği taşıyamıyordu. Osmanlı Devleti'ne ait pasaportlarda da, pasaport sahibinin eşkâlinin belirtildiği kısımda; *yaş, boy, saç, kaş, göz, ağız, sakal, bıyık, çehre, rengine* dair bilgiler, bu hânenin altında da, pasaport sahibinin imzası bulunurdu²⁶. Meselâ boy için *uzun, kısa, orta*, yüz şekli için de "*burun çekme, ağız orta, göz elâ, çene müdevver, saç kumral*" gibi genel ve oldukça belirsiz ifadeler yazılıyordu. Pasaport ve mürûr tezkirelerine yazılan eşkâl, kişileri birbirinden kolayca ayırt edilebilecek derecede belirleyici ve açık biçimde yazılmalıydı. Bulgaristan Komiserliği, pasavan ile nüfus ve mürur tezkiresi alanların ve bunları vize ettirenlerin fotoğraflarının alınarak tezkire ve pasavanlara yapıştırılmasını da tedbir olarak önermişti. Ancak, bunun faydalı olamayacağı zira, komite mensuplarının çoğunun, özellikle fesada karışan ve tutuklananların, tahliye edildiklerinde fotoğraflarının polis idarelerince çekilip saklanmasına, her kapı karakoluna gönderilmesine, gelen geçenlerin bu fotoğraflarla karşılaştırılmasına rağmen, giyimini değiştirmek, sakal kesmek gibi kılık kıyafet farklılığından dolayı bu kişilerin teşhis edilemediği ortaya çıkmıştı. Zaten, günü birlik olarak tezkire alanlardan fotoğrafların alınması zordu, üstelik fotoğrafçının bulunmadığı yerlerde bu imkânsızdı. Bu sebeple, Hatt-ı İmtiyaz

²⁵ BOA, DH.MKT, nr. 1137/11. Bulgaristan Komiserliği'nin 5 Ekim 1906/5 Teşrin-i evvel 1322 tarihli tahrirâtı. Osmanlı'nın Rumeli vilayetlerinden pasaport alarak Bulgaristan'a geçen bir Bulgar, bir süre orada kaldıktan sonra, Komiserliğe başvurarak döneceğini bildirir ve pasaportunu vize ettirirdi. Bulgaristan Komiserliği'ne her gün yüz-yüz elli kişi müracaat ederek pasaportunu vize ettirmektedir. Vizeyi yapan memurun bu kadar kişinin eşkâlini hatırlaması imkânsızdı. Pasaportunu vize ettirenler içinde, pasaportunu eşkiyadan birine verip, tekrar Komiserliğe gidip pasaportunu kaybettiğini söyleyerek pasavan talebinde bulunanlar vardı. Osmanlı tebaası olduklarından bu kişilere pasavan verilmekteydi. Komiserlik tarafından farkına varılarak yeniden pasavan verilmezse bile, o kişi Bulgaristan hükümetine müracaat ederek, burada işini halletmekte ve Bulgaristan pasaportu olarak Osmanlı toprağına geçmekteydi. Bk. DH.MKT, nr. 1137/11. Rumeli Umûm Müfettişliği'nin 21 Ocak 1907/8 Kânûn-ı evvel 1322 tarihli tahrirat sureti.

²⁶ BOA, Hariciye Mektûbî Kalemî (HR.MKT), nr. 28/32.

Müfettişliği, *Bertillon parmak basma usulü'nün*²⁷ uygulanmasının kaçınılmaz olduğunu söylüyordu. Müfettişin ifadesine göre, Fransa'da tatbik edilen parmak basma yöntemi, Avrupa'ya Osmanlılar'dan geçmiş gayet sağlam ve makul bir tedbir olduğu gibi, okuma yazma bilmeyenler için mahkemede kabul edilen bir usuldü²⁸. İmza ve mührün taklidi mümkün olduğu halde, her insanın parmak izi birbirinden farklı olduğundan parmak izinin taklit edilmesi imkânsızdı. Mürur tezkiresi ve pasavan verildiğinde veya vize edildiğinde, ilk sayfasına sahibinin sağ elinin başparmağı bastırılarak geçit yerlerindeki tezkire kontrolleri sırasında, aynı parmak izi başka bir kâğıda alınarak karşılaştırılacak olursa tezkirenin kendisine ait olup olmadığı anlaşılabilirdi. Bu usulü tatbik etmekle görevlendirilen sınırdaki kapı zabıtları, Bulgaristan Emâreti dahilindeki komiserhane, şehbenderhaneler ve Rumeli vilayetinde bunun henüz tatbik edilmediğini bildirmekteydiler. Uygulamada ortaya çıkan zorluklardan biri de, Osmanlı Devleti'ne ait mürur tezkireleri ve pasaportların parmak izi tatbikinde kullanışlı olmamasıydı. Osmanlı tezkireleri ve pasaportları, yapıldıkları kâğıdın kalitesi ve boyutları itibarıyla kullanışsızdı. Boyutları itibarıyla cepte taşınabilmeleri için katlanmaları, kısa sürede kırılıp kullanılamaz hale gelmelerine yol açmaktaydı. Bunlarla parmak izi tatbiki zaten mümkün olamazdı. Bu yüzden Osmanlı mürur tezkirelerinin de Avrupa'da olduğu gibi küçük kitap boyutunda, cepte taşınacak şekilde bastırılması gerekmekteydi²⁹. Halen kullanılmakta olan Osmanlı pasaport ve mürur tezkirelerinin kullanışsızlığını dile getiren Hatt-ı İmtiyaz Müfettişi, çare olarak, mürur

²⁷ Fransız Alphons Bertillon, eşkâl belirlemede *antropometri* denilen basit, fakat kullanışlı ölçüm sistemini kurmuştu. Bu usul, kişilerin olgunlaştıktan sonra fiziki ölçülerinin değişmeyeceği esasına dayanır. Bu ölçümlerden bazıları: Boy uzunluğu, kol açıklığı, oturma yüksekliği, kafa uzunluğu, sağ kulak genişliği, sol ayak uzunluğu, sol el orta parmak uzunluğu, sol el küçük parmak uzunluğu. Bu özellikler, suçlunun tespitini kolaylaştırmaktaydı. Ayrıca, bu sistemde önden ve profilden fotoğraflar ile birlikte, saç ve göz rengi, çehre, vücuttaki her hangi bir yara izi, dövme ya da, simetri anormallığı de kaydedilmekteydi. *Bertillonaj* olarak da bilinen fiziksel kimlik saptama usulü Avrupa'da ve ABD'de yaygın kabul görmüştür. Aysım Tuğ-Yeşim Doğan-Hamit Hancı, "Kriminalistik Kriminoloji Değildir- Criminilastis is not Criminology", *Ankara Barosu Dergisi*, sayı 2002/2, s. 176 vd.

²⁸ BOA, DH.MKT, nr. 1137/11. Rumeli Vilâyeti Hatt-ı İmtiyaz Müfettişi Ferik Hamdi Paşa'nın tahrirâtı. Bu usulün Osmanlılar'da nasıl tatbik edildiğine dair ayrıntı verilmemiş, uygulama hakkında bilgi sahibi değiliz.

²⁹ Aynı vesika.

tezkirelerine sahibinin sağ el başparmağını bastırıp, gerektiği zaman kuralına uygun olarak parmak izini tatbik etmek usulünü tercih ettiğini, mürur tezkirelerinin de islah edilerek değiştirilmesi gerektiğini belirtti. Buna karşılık, Bulgaristan Komiserliği, mürur tezkirelerini vize ettirenlerin veya yeniden pasavan talep edenlerin fotoğraflarının alınarak tezkire ve pasavanlara yapıştırılmasının daha etkili bir çare olacağını düşünüyordu³⁰. Sonuçta, Dahiliye Nezâreti, mürur tezkirelerini vize ettiren ve yeniden pasavan talebinde bulunanların vesikalık fotoğraflarının çekilerek, tezkire ve pasavanlara yapıştırılmasının daha uygun olduğuna, muamelenin bu suretle yapılmasına karar verdi³¹. Bu karardan yaklaşık bir yıl önce de Sadaret, mürur tezkirelerinin sahiplerinin dışında başkaları tarafından kullanılmasını engellemek düşüncesiyle, tezkirelerin üst kısmına veya arkalarına, sahiplerinin fotoğraflarının yapıştırılmasını Dahiliye Nezâreti'ne bildirmişti³². Uygulanmak istenilen bu usul, emniyeti sağlama bakımından gerekli olsa dahi, tatbikatta zorluklar vardı. Mürur tezkireleri kanun gereği vilayet, liva ve kaza merkezlerinden verilmekte olduğundan, bu yöntemin kabulü halinde, her yerde uygulanması gerekecekti. İstanbul ve vilayet merkezlerinde uygulanması mümkün olsa bile, liva ve kazalarda fotoğrafçı bulunamayacağından zordu. Özellikle de yabancılar hakkında uygulanmasının itiraz ve şikâyetlere yol açacağı, geliş gidişlerde ve ticarî muamelelerde gecikmelere sebep olacağı ve maddî külfet getireceğini de göz önünde bulunduran Dahiliye Nezâreti ayrıca, seyyidlerin, ulemanın ve şeyhlerin fotoğraflarının alınmasında da muhalefetin kaçınılmaz olduğunu düşündüğünden bu konudaki kararı Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'ya bıraktı.

Vesikalık fotoğraf yapıştırılmış bir başka belge türü de "*hüviyet varakası*"dır. Hüviyet varakaları şahsın isim ve memuriyetini bildiren, matbu, ayrıca fotoğrafının yapıştırılması için hanesi bulunan bir belgedir³³. Bu

³⁰ BOA, DH.MKT, nr. 1137/11. Rumeli Umûm Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın Dahiliye Nezâreti'ne gönderdiği 23.12.1906/7 Zilka'de 1324 tarihli tahrirat.

³¹ BOA, DH.MKT, nr. 1137/11. Bulgaristan Komiserliği'ne gönderilen 05.01.1907/20 Zilka'de 1324 tarihli tahrirat.

³² BOA, DH.MKT, nr. 1066/54. 05.04.1906/ 11 Safer 324 tarih ve Sadrazam Ferid imzasıyla Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen tezkire.

³³ BOA, Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umûmiye İdaresi (DH.MUİ), nr. 321/49. Sisam ve Cebel-î Lübnan dışındaki bütün vilayetlere ve elviye-i gayr-ı mülhaka nüfus sicil idarelerine ta'mimen gönderilen tebligat.

belgelerin verildiği kişiler arasında, mülkiye işlerinin ve muamelatının teftişi için görevlendirilen ve devamlı taşraya gidip gelme mecburiyetinde olan mülkiye müfettişleri bulunmaktadır. Bunlar sürekli olarak memleket içinde seyahat ettiklerinden, kendilerinden usulüne uygun biçimde devamlı mürur tezkiresi istenmesi güç olacağı için mürur tezkiresi yerine geçmek üzere fotoğraflarının yapıştırıldığı *hüviyet varakası* verilmesi tercih edilmişti³⁴.

Son dönem Osmanlı bürokrasisinde kullanılan fotoğraflı bir başka belge türü olan "*ikâmet tezkiresi*" Osmanlı tebaası ile Osmanlı topraklarında oturan yabancılara verilmekteydi. Bandırma iskelesindeki hırsızlıkları engellemek amacıyla, sandalcılar ve hamallar kethüdaya bağlanıp kollarına da numara yazılmıştı. Ancak, yolcuların çoğunluğu okuma bilmediklerinden, numaralandırma yöntemi istenen sonucu vermemişti. Bunun üzerine, gerektiğinde kimlik tespiti amacıyla sandalcılar ile hamallara ve Bandırma'da sakin yabancılara fotoğraflarının yapıştırıldığı "*ikâmet tezkiresi*" verilmesi gibi bir uygulama başlatılmıştı³⁵.

Nüfus idareleri tarafından verilen *tezkire-i Osmâniyelere* fotoğraf yapıştırılıp yapıştırılmaması konusunda merkezlerde ve çeşitli kurumlarda farklı uygulamalar yapıldığı görülmektedir³⁶.

Osmanlı tâbiyetini kabul edenler ile Osmanlı tâbiyetinden çıkarılanlardan yahut resmî izin ile tâbiyet değiştirecek kişilerden özel boyutlarda vesikalık fotoğraf istenmekteydi. Müslümanlar ile göçmenler ve Müslüman kadınlar muaf olmak üzere, bu kişilerden lüzumlu belgelerle birlikte imza veya mühürlerinin bulunduğu 7x11cm ebadında iki adet fotoğrafları talep edilmekteydi³⁷. Haklarında tâbiyete kayıt ve tâbiyetten çıkarılma muamelesi yapılacak kimselerin, oturdukları yerlerde fotoğrafane bulunmamasından dolayı fotoğraf

³⁴ Aynı vesika.

³⁵ BOA, DH.EUM.sms, nr. 8/61. Bandırma'dan Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'ne yazılan 14 Aralık 1906/1 Teşrin-i sâni 1322 tarihli tahrirat. Bandırma'da fotoğrafçı bulunmadığından, fotoğrafları çekilmesi gereken sandalcılar, hamallar ve yabancılar ile bazı askerî mekânların fotoğraflarını çekmek üzere Balıkesir'de bulunan fotoğrafçı Artin Bandırma'ya çağrılmış; fakat Karasi merkez memurluğu buna izin vermediğinden, İstanbul'a yazılarak yardım istenmiştir.

³⁶ Atasoy, *a.g.e.*, s. 23.

³⁷ BOA, DH.EUM.MEM, nr. 73/45. Dahiliye Nezâreti'nin 23 Ocak 1916/17 Rebiülevvel 1334 tarihli tezkiresi.

verememeleri halinde, bunun resmî evraklarla belirtilmesi Hariciye Nezâreti'nin yazılı bildirimine üzerine umûmî olarak tebliğ olundu³⁸.

Osmanlı temsilciliklerine pasaportlarını vize ettirenlerden alınan vesikalık fotoğraflar, Hariciye Nezâreti tarafından Dahiliye Nezâreti'ne gönderilirdi.³⁹

Göçmen olarak yurt dışına gitmek isteyenler, buldukları vilayetin nüfus idarelerinden pasaport alırlardı. Bu sırada sadece aile reisi erkeğin fotoğrafı alınırken, kadın ve çocukların fotoğraflarının alınmaması uygulamada memurlar adına bazı zorluklar getirmekteydi. Amerika'ya göç etmek isteyen Sivas ve Mamuratülaziz nüfus idarelerinden pasaport alarak Samsun'a gelen Ermenilerin durumu buna bir örnekti. Samsun iskele komisyon heyeti, pasaport alındıktan sonra, bir kadın veya çocuğun yerine, yaşıtı veya akranı bir başkasının gidebileceğini de dikkate alarak, aile reisi ile beraber tüm ailenin fotoğrafının çekilmesini önermiştir. Ayrıca yalnız olan kadın ve çocukların da, ayrı olarak fotoğraflarının çektilirip, arkalarında kimlikleriyle ilgili bilgi verildiği takdirde, belirtilen sakıncanın ortadan kalkacağını düşünmüştür⁴⁰. Dahiliye Nezâreti bu teklifle ilgili Zabtiye Nezâreti'nin görüşünü sorduğunda, Ermenilerin fotoğraflarının alınma sebebinin, döndüklerinde içlerinden fesada cüret edenler olursa onları teşhis amaçlı olduğu bildirilmiştir. Ayrıca kadın ve çocukların fotoğraflarının alınmasının dedikoduya yol açabileceği, bu sebeple yurt dışına göç edeceklerden sadece on sekiz yaşından büyük olan erkeklerin fotoğraflarının alınmasının yeterli olduğu söylenmiştir⁴¹.

1914 tarihli sicil nizâmnâmesine eklenen bir madde ile memurların tercüme-i hâl varakaları tescil edilirken vesikalık fotoğrafları gerekli belgelerle birlikte kendilerinden alınarak, sicil defterindeki hânesine yapıştırılmaya başlanmış⁴², böylece sicil işlemlerinde de vesikalık fotoğraf, bürokrasidedeki

³⁸ Aynı vesika.

³⁹ BOA, DHEUM.sms, nr. 14/35. İstanbul'a gelmek üzere Varna şebkenderliğinden 20 Temmuz 1917 tarihiyle pasaportu vize edilen Bulgar tebaasından Mehmed b. Hacı Hüseyin Efendi'nin Varna şebkenderliğinden tahrirat ile gönderilen fotoğrafı, Hariciye Nezâreti'nin 27 Kasım 1915 tarihli tezkiresiyle Dahiliye Nezâreti'ne gönderildi.

⁴⁰ BOA, ZB, nr. 315/05.

⁴¹ BOA, ZB, nr. 315/05.

⁴² Gülden Sarıyıldız, *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*, Der Yay., İstanbul 2004, s. 121.

yerini almıştı. Fotoğraf vermemiş olan memurların sicil işlemleri ancak, fotoğraf teslim edildikten sonra tamamlanırdı⁴³. Bu fotoğrafların bedelini karşılamak için devletin bir tahsisatı yoktu, fotoğraf bedelinin sahibi tarafından karşılanması zorunluydu⁴⁴.

5) Biometrik Sistemlerin En Eskisi Olan Parmak İzinin Osmanlı Bürokrasisinde Uygulanması

Biometrik sistemlerin en eskisi olan parmak izinin, bugünkü ceza yargılama hukukundaki adı "kimlik tespiti"dir. Tıpkı fotoğraf, saç teli, el yazısı gibi kimliğin bir parçası olan parmak izi, yüz yılı aşkın bir süredir kimlik tespitinde kullanılmaktadır. Her insanda farklı olan parmak izinin;

- a- değişmez, değiştirilemez,
- b- benzemez, benzetilemez,
- c- tasnif edilebilir olma

gibi üç önemli özelliği vardır. Tasnif edilebilme özelliğinden dolayı da arşivlenebilmektedir.

Kimlik belirlemede değişmez, kesin delil özelliğinden dolayı günümüzde de farklı alanlarda yaygın olarak kullanılmakta olan parmak izi uygulaması Osmanlılar'da Avrupa ile aynı dönemde tatbik edilmeye başlanmıştır. 1898 yılının ortalarında II. Abdülhamid'in irâdesiyle "*mücriminin eşkâli usûlünün ta'limi*" için, Fransa Zabtiye Nezâreti memurlarından Mösyö Fouquet seçilmiştir⁴⁵. Bertillon'un "antropometri"si de 1899 yılında Zabtiye Nezâreti'nde kullanılmaya başlanmış, sonradan Viyana Parmak İzi Dairesi'nece

⁴³ BOA, DH.EUM.MEM, nr. 32/20. Dersaadet Polis Mektebi Müdürünün Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'ne 9 Haziran 1913/27 Mayıs 1329 tarihli yazısı.

⁴⁴ BOA, DH.EUM.MEM, nr. 29/45. Karasi merkez memurluğundan 26 Nisan 1913/13 Nisan 1329 tarihliyle Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'ne yazılan tahrirat ve Karasi merkez memurluğuna yazılan 5 Mayıs 1913/22 Nisan 1329 tarihli cevap.

⁴⁵ Mösyö Fouquet'nin harcırahı Bâbiâli'den gönderilmediğinden, Fransa Zabtiye Nezâreti, Paris sefiri Münir Paşa'ya bu işin sürüncemede bırakılmaması için ikazda bulunmuştu. Bk. BOA, Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik, nr. 30/88. Paris sefirinin gönderdiği 9 Ağustos 1898 tarihli şifre telgraf.

kullanılan "Parmak İzi Yöntemi" uygulamaya konulmuştur⁴⁶. Osmanlı polis dairelerinde tatbik edilmekte olan daktiloskopi muamelesinin hızlı ve kolay yürütülebilmesi için Viyana polis dairelerinde kullanılan evraklar tercüme ettirilerek kullanılmıştır⁴⁷.

6) Parmak İzi Almanlar ve Bunlarla İlgili Kayıtların Tutulması

Parmak izi ve fotoğrafları alınacaklar ve bunlarla ilgili kayıtların nasıl tutulacağı Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'nin 20 Ağustos 1912 tarihli olarak bütün vilayetlere gönderilen genelgesinde, polis nizâmnamesi hükümlerine de atıf yapılarak açıklanmıştı. Bu genelgeye göre⁴⁸: Cinayetle mahkûm olanlar, yaralama, hırsızlık, dolandırıcılık, devlet memuruna muhalefet, itaatsizlik ve hakaret gibi fiilleri mükerrer olarak işleyenler ile siyasi durumlardan dolayı şüpheli görünen ve suçluları saklama suçuyla mahkûm olanların, merkezler ve mevkilerce kayıtlarının tutulması; bunlar içinden siyasi suçlardan mahkûm olanlar ile şüpheli görünenlerin devamlı olarak hal ve hareketlerinin izlenmesi gerekmektedir. Emniyet bakımından son derece önemli olan suçlu ve sabıkalılarla ilgili kayıtların düzenli tutulması ve izlenmesi ile ilgili olarak "*kısm-ı adli ve daktiloskopi*" hizmeti önce İstanbul'da tatbik edilmeye başlandı. İlk aşamada, kadroları ve diğer donanımları yetersiz olan taşra polis idarelerince uygulanamayan parmak izi yönteminin, özellikle nüfus, konum ve ticarî ulaşım bakımından önemli olan merkezlerde yürütülmesi son derecede elzemdi. Bütün taşrada uygulamaya geçilene kadar, vilayet, liva ve kaza merkezlerinde, yukarıda sayılı fiilleri işleyerek hüküm giyip, hapiste bulunanların *isimleri ve kimlikleri kayıtlara geçirilecekti*. Mahkûmlar, mahkûmiyet süreleri tamamlanıp tahliye olacakları zaman, İstanbul'da yürürlükte bulunan usule uygun biçimde, polis merkezlerince tahliye tarihleriyle, ikâmet edecekleri yerler ve eşkâlleri kaydedilerek, fotoğrafları alınacak; sırasıyla muntazaman kayıtlarına mahsus defterler meydana getirilecekti. Fotoğrafların da, ait oldukları kayıtların sıra

⁴⁶ Ahmet Söylemez, *Kriminalistik Suç ve Suç Yeri İncelemesi*, 1. Basım Haşmet Matbaası, İstanbul 1982. s. 1-95.

⁴⁷ BOA, Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Levâzımât (DH.EUM.LVZ), nr. 37/112. Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'nden Dahiliye Nezâreti'ne yazılan 17 Şubat 1917/4 Şubat 1332 tarihli yazı.

⁴⁸ BOA, Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Tahriât Kalemi, nr. 83/61, lef 3. Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'nin 20 Ağustos 1912/7 Ağustos 328 tarihli tamimi.

numaraları ile numaralandırılması ve bu kayıt suretlerinin en az altı ayda bir kere vilayet, liva ve kaza merkezlerinden diğerlerine bildirilmesi esastı. Böylece sabıka kayıtlarının diğer vilayetlere ve merkezler dahil her yere bildirilmesiyle, kayıtların birliği ve sürekliliği sağlanacaktı. Vilayet polis müdüriyetleriyle, gayr-ı mülhak livalarda merkez memurluğu veya serkomiserliğe bildirilecek alfabetik cetveller içeriğinin de, bu kayıt esaslarına uygun olarak incelenerek aynen kaydedilmesi, muamelatın buna göre düzenlenmesi, her ay Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'ne bilgi verilmesi gerekmekteydi.

Polis teşkilatı içinde parmak izi ile ilgili işlemler "*kısm-i fenni*" denilen birim tarafından gerçekleştirilmiştir. Parmak izini almak için *daktiloskopi* memuru adı verilen elemanlar istihdam edilmiş, izler aynadan yapılmış fişlere alınarak veya fotoğrafları çekilerek "*parmak izi kartı*", "*parmak izi varakası*" denilen kâğıt fişlere geçirilmiştir. Daktiloskopi eğitimi için İstanbul polis müdüriyetinde Yusuf Cemil Bey öğretmenlik yapmıştır⁴⁹. Vilayetlerde ve müstakil livalarda polis dairelerinde daktiloskopi usulünün kabul ve tatbiki kararlaştırıldığında, taşra personelinin eğitimi İstanbul Polis Okulu'nda gerçekleştirilmiştir. Taşrada kurulacak daktiloskopi dairelerini idare ve mevcut usule uygun olarak dosya düzenleme işini yapabilecek derecede "*parmak izi ve ilm-i eşkâl*" fenlerine aşına olanların seçilerek İstanbul'a gönderilmeleri taşra teşkilatından istenmiştir⁵⁰. Bu amaçla taşra polis teşkilatlarından İstanbul'a çağrılan memurlar, Yıldız'daki Polis Mektebi'nde eğitime tâbi tutulmuşlardır. Vilâyet ve livalardan İstanbul'a gönderilenler arasında *istidat ve liyâkatlilerine* belli bir süre eğitim verilerek, başarılı olanları, bu muamelatı yürütmek üzere teşkilatlarına gönderilmişlerdir⁵¹. İstanbul ve taşradan eğitime katılıp başarılı olanlar arasından, daktiloskopi öğretmeni Yusuf Cemil Bey'in *evsâf-ı esâsiyeyi*

⁴⁹ Yusuf Cemil Bey, öğretmenliği fahrî olarak üstlenmiş, kendisine okula gidip gelirken yaptığı masraflara karşılık aylık 500 kuruş verilmiş, tatil zamanı ödeme yapılmamıştır. BOA, Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi (DH. EUM.MH), nr. 258/6. İstanbul Polis Müdüriyetine 26 Ağustos 1915/13 Ağustos 1331 tarihli müzekkere.

⁵⁰ BOA, DH.EUM.MEM, nr. 70/52, lef 36. Dersaadet Polis Mektebi Müdürü'nün Emniyet Umûm Müdürlüğü'ne gönderdiği 9 Ağustos 1915/27 Haziran 1331 tarihli yazı.

⁵¹ BOA, DH.EUM.MEM, nr. 63/52, lef 7. Aydın polis müdüriyetinden İstanbul'a Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'ne yazılan 4 Mart 1915/19 Şubat 1330 tarihli yazı.

dikkate alarak seçtiği taşralı sekiz kişi⁵² en az iki ay boyunca tatbikata devam etmişler, uygulamalı ve teorik olarak *ilm-i eşkâl ve daktiloskopi*yi öğrenerek, bu konuda takip ve tatbiki gereken dosya usulüne de vâkıf, bir daktiloskopi dairesini idare edebilecek donanıma sahip olarak tasdiknâmelerini almışlardır⁵³. Sonraki dönemlerde de taşra teşkilâtına mensup emniyet personeli İstanbul'a gelerek aynı eğitimden geçirilmişlerdir. İstanbul'da eğitimlerini tamamlayarak geri dönenlerin, bu işi yapıp yapmadıkları İstanbul'dan kontrol edilmiştir⁵⁴.

Parmak izlerinin alınması ve saklanması için çeşitli ebatta masa⁵⁵, sehpa, dolap, levha, tebeşir tozu, kömür tozu, fırça, boya, esas defteri, alfabetik defter, zarf, fiş, özel kâğıt gibi malzemeler kullanılmış⁵⁶, bunların temini konusunda taşrada devamlı malzeme sıkıntısı çekilmiştir⁵⁷.

a) Adli Teşhis Hizmetinde Parmak İzinin Uygulanması Talimât-nâmesi

Osmanlı polis teşkilatında adli teşhislerde parmak izinin kullanılmasına daha önceden başlamış olmasına karşın, bu konuda merkez ve taşrada standart bir uygulamanın nasıl yapılacağı, kimlerin parmak izinin alınacağı, parmak izi kartlarının hazırlanması ve saklanması ile ilgili düzenleme ancak 1917 yılında

⁵² Polis Müdüriyet-i Umûmî Daktiloskopi Dairesi'nde dışarıdan ancak sekiz kişi alabilecek boş yer olduğundan bu sayıda kişi seçilmişti. bk. BOA, DH.EUM.MEM, nr. 63/52, lef 3.

⁵³ Bu memurlar ikisi Edirne'den olmak üzere Hüdavendigâr, Menteşe, İzmit, Karasi, Çanakkale ve Eskişehir'den gelenlerdi. BOA, DH.EUM.MEM, nr. 70/52 ve ekleri.

⁵⁴ BOA, DH.EUM.MEM, nr. 76/38. Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'nden Edirne, Aydın, Kastamonu, Hüdavendigâr vilayetlerine yazılan 13 Haziran 1916/31 Mayıs 1332 tarihli yazı.

⁵⁵ Parmak izi alımı ve parmak izi fişlerinin saklanması için gerekli olan dolap, masa, sehpa gibi ahşap malzeme pazarlık usulüyle hapishane-i umûmî marangozhânesine yaptırılıyordu. BOA, DH.EUM.LVZ, nr. 36/30.

⁵⁶ Suç mahallinde bulunan parmak izlerinin fotoğraflarının her zaman alınması mümkün olmadığından, oradaki parmak izlerini almak için Viyana polis memuru tarafından icat edilen *eczay-ı kâğıd* kullanılırdı. Parmak izi alımında kullanılan malzemenin çeşit ve nitelikleri hakkında ayrıntı için Bk. BOA, DH.EUM.LVZ, nr. 15/44.

⁵⁷ BOA, DH.EUM.LVZ, nr. 47/14. Aydın daktiloskopi şubesinin durumu buna bir örnek olarak verilebilir. Aydın vilayeti daktiloskopi memurunun defalarca yazı yazarak, uzun uğraşlar sonucu alınan parmak izinin muamelesinin devam edebilmesi için gönderilmesini istediği malzemeler arasında boş fiş, kurşun tozu, yağlı boya, râtib kâğıt (yaş ve nemli kâğıt) da bulunmaktaydı.

yapılabilmıştır. Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti tarafından İstanbul'daki uygulama esas alınarak hazırlanan talimâtname biri geçici, 13 maddeden ibarettir.

Bu talimâtnameye göre⁵⁸:

Vilayetlerde daktiloskopi şube ve teşkilatına, bunların iş ve idarelerine ait muhaberat ile kişiler hakkında takibat, yazışma gibi muamelatın incelenmesi ve yürütülmesi Emniyet-i Umûmiye İdaresine ait olmak üzere, İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umûmiyesi'nde kurulan "kısım-ı fennî" adlı daire Osmanlı memleketine ait bütün daktiloskopi muamelatının merkezi kabul edildi.

Osmanlı memleketinde daktiloskopi uygulamasının yapıldığı bütün zabita dairelerinde kullanılan "parmak izi kartları"/"parmak izi varakası"/"parmak izi fişi", İstanbul Polis Müdüriyeti'nce kabul edilmiş olan özel matbu parmak izi varakası ile aynı büyüklükte olacaktı.

Parmak izlerinin alınmasında ve kayda geçirilmesinde, suçlunun cinsiyet ve yaşı dikkate alınmadan, kadın-erkek tüm suçluların parmak izleri aynı şekilde alınıp, aynı tasnife tâbi tutulacaktı.

Parmak izi ile birlikte, vücudun şekli ve büyüklüğü, gözleri, saç ve sakal rengi, özellikle değiştirilmesi mümkün olmayan "a'lâmât-ı fârika"sı (vücuttaki herhangi bir yara izi, dövme ya da simetri anormalliği) da parmak izi fişine yazılacaktı. Her parmak izi kartında bulunan özel kısma 1/7 nisbetinde cepheden ve yandan alınmış bir fotoğrafı da yapıştırılacaktı⁵⁹.

Daktiloskopi görevini yapan bütün zabita şubeleri, bir kimsenin parmak izlerini ilk defa aldıklarında, fazladan iki tane parmak izi kartı düzenleyeceklerdi. Bunlardan biri o dairenin daktiloskopi dosyasında saklanırken, diğeri tasnif kısmı doldurularak umûmî dosyada tasnif edilip saklanması için doğrudan doğruya İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umûmîsi Kısım-ı Fennî Şube Müdüriyeti'ne gönderilecekti. Eğer parmak izi alınan kişi başka bir vilayette oturuyorsa, bir nüshası da o vilayetin polis müdüriyeti daktiloskopi memurluğuna yollanacaktı. Parmak izi alınan kişinin aynı idare tarafından daha

⁵⁸ BOA, DH.EUM.LVZ, nr. 38/57.

⁵⁹ Bu, Bertillon ya da Antropometri denilen ölçüm sisteminin esas özelliklerinden biridir.

önce kaydedilmiş künye, eşkâl ve parmak izi kartı var ise ikinci defa kaydına gerek olmayabilirdi. Böyle durumlarda, mahallî dosyasında bulunan parmak izi kartının arkasındaki özel haneye ikinci suçun yazılması yeterli olacak, bu iş için özel bastırılmış belge ile merkez şubeye bildirilecek, suçun her tekrarında bu şekilde hareket edilecekti.

Bir kişinin kimliği devamlı şüpheli görülürse, gönderilen parmak izi kartı üzerine "*soru işareti*" veya "*hüviyeti şüpheli*" ibaresi yazılacaktı. Böylece, İstanbul'daki merkez daire, o kişinin kimliğini incelemek için gerek kendinde bulunan umûmî dosyada, gerekse müdüriyetin diğer dosyalarında araştırma yapabilecekti. Eğer zanlı yabancı veya uluslararası suçlulardan ise, parmak izi kartı ve fotoğrafları en az dört nüsha hazırlanarak merkez şubeye gönderilecekti.

Parmak izi kartlarının düzenlenmesinde, tasnifinde ortaya çıkan eksiklikler, yanlışların tamamlanması ve düzeltilmesi daireler arası yazışmalarla yapılıyordu.

Uluslararası suçlular ile ilgili tedbirlerden olmak üzere, bunların parmak izi kartları yabancı zabtiye dairelerine de gönderilecekti.

Parmak izi kartlarıyla birlikte, eşkâl varakasının da bir nüshası dikkatle doldurularak gönderilecekti.

Bütün parmak izi şubeleri ve bu vazife ile yükümlü olan diğer daireler, bir haftanın faaliyetini göstermek üzere her hafta sonu hazırladıkları matbuu cetveli ve senenin ilk altı ve ikinci altı ayları sonunda hazırladıkları umûmî istatistik cetvellerini göndermek zorundaydılar.

Bütün parmak izi şubeleri, vasıfları belirlenmiş olan bir adet *cerâim defteri* tutmakla mükelleftirler.

Bu talimatnâmenin yürürlüğe girmesinden itibaren hapisane, tevkifhane ve nezârethanelerde bulunanların hazırlanan parmak izi kartlarının bir nüshası da merkez idareye gönderilecekti.

Sonuç olarak, Sultan Abdülaziz'in, hırsızlık ve yankesicilik yapanların isim ve fotoğraflarını bir mecmuada toplatmasıyla başlayan suçlulara dair belgelerin fotoğraflarıyla birlikte kayda geçirilmesi, Sultan II. Abdülhamid döneminde daha da yaygınlaşmıştır. Bu süreçte suç ve suçlular hakkındaki

kayıtlarda, pasaport, mürur tezkiresi, yabancıların isim ve ikâmetlerinin tespiti, hüviyet varakası, istidanâme gibi pek çok alandaki muamelelerde fotoğraflı belgeler yer almıştır. Buna ilave olarak da, suçlu ve sanıkların belirlenmesinde parmak izi uygulaması da, Avrupa'daki uygulamaya paralel bir süreçte Osmanlı bürokrasisinde tatbik edilmeye başlanmıştır.

Abstract

**THE USAGE OF PHOTOGRAPHY AND THE APPLICATION
OF FINGER PRINTING TECHNIQUES IN THE DOCUMENTS
OF THE OTTOMAN BUREAUCRACY**

Soon after its invention, the art of photography found a place in the daily life of the Otoman Empire. Photography was supported by the sultans; among these were Sultan Abdülaziz and Murad V. Sultan Abdülhamid II was particularly interested in photography. During his reign, with the photos that were taken, Sultan Abdülhamid II established what essentially acted as an inventory of the Empire; the albums of the period also act as sources that are of great importance even today. In addition, the photographs were used for purposes of identification and evidence. Photographs were used on identity cards. Such documents, with these I.D. photos, became modern document types in the Otoman bureaucracy. This application, which started with Sultan Abdülhamid II, continued in subsequent eras. Sultan Abdülhamid II, who introduced the idea of documents accompanied by photographs in the bureaucracy, also began the practice of using fingerprints for purposes of identification.

Keywords: Photography, Identity, Identity card, Fingerprint, Document, Convicts.

EKLER

Ek-1
Bir Mahkûmun El İzleri

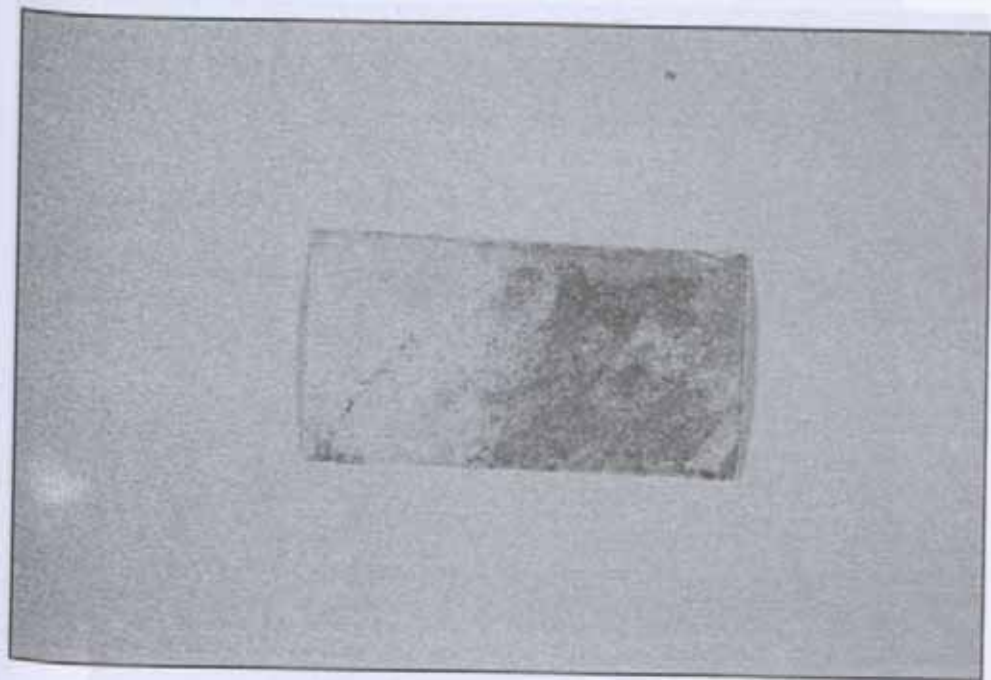

(Kaynak: BOA, DHEUM.MTK, nr. 2/2, leaf 34)

OSMANLI BÜROKRASİNDE FOTOĞRAFLI BELGE KULLANIMI

Ek-2

Çatalca Mal Sandığına Soyma Girişiminde Bulunan Nafia Dairesi Odacısı Receb'in Folyo Kâğıdına Alınan Parmak İzinin Fotoğraflı

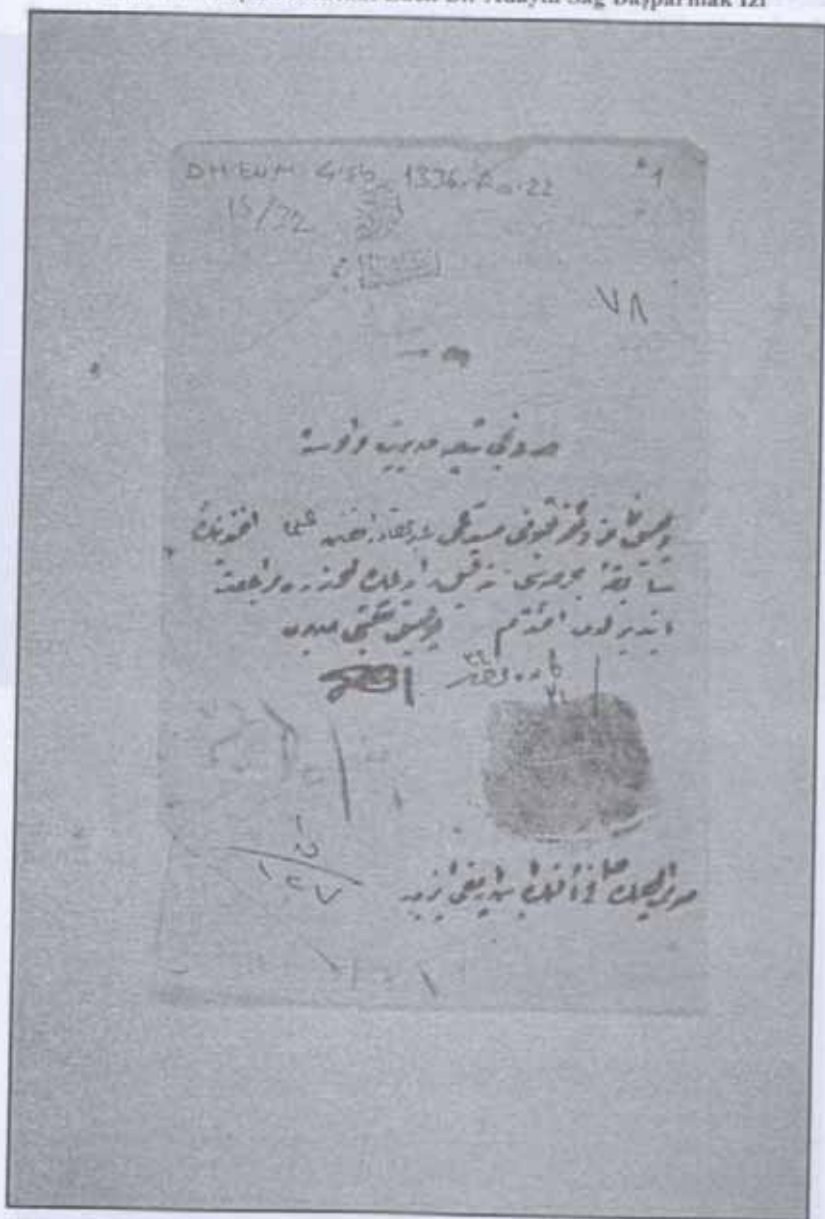
(Kaynak: BOA, DH.EUM.PMC, nr. 2/91)

Ek-3

Çatalca Mal Sandığını Soyma Girişiminde Bulunan
Nafia Dairesi Odacısı Receb'in Vesikalık Fotoğrafı

(Kaynak: BOA, DH.EUM.PMC, nr. 2/91)

(Kaynak: BOA, DH.EUM.4.5B, nr. 15/32, leaf 1)

Ek-5

Tâbiyet İlmühaberi için Cenevre Şebenderliği'ne Müracaat Eden Eski Adliye Nâzırlarından Nâzım Paşa'nın Talebe Oğlu Tayfur Bey'in Vesikalık Fotoğrafi

(Kaynak: BOA, DH.EUM.2.ŞB, nr. 53/45)

Ek-6

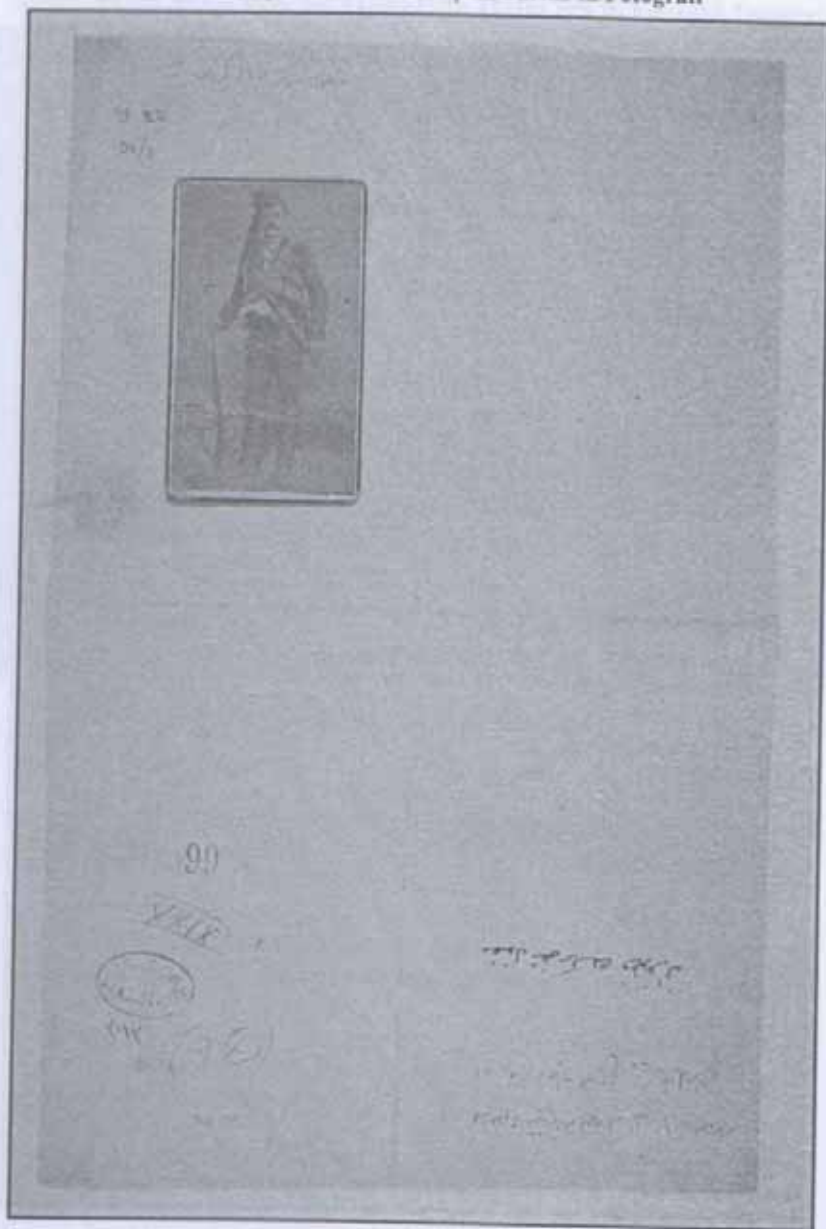
Vesikalik fotoğraf yapıştırılmış istidanâme

(Kaynak: BOA, MF.İMF, nr. 37/40, leaf 2)

Ek-7

Posta Eşkiasından Maktul Şakî Sarkis'in Fotoğrafi

(Kaynak: BOA, YEE, nr. 99/9)